

Љиљана Јокић*

ПОЧЕЦИ УСТАВНОГ ЖИВОТА У ЦРНОЈ ГОРИ

Све сложеније црногорско друштво с краја XIX и почетком XX вијека, као и уздизање Црне Горе на међународној сцени утицали су на, макар споровозну али несумњиву, политичку, државну и социјалну перформацију Црне Горе, те у настајању њене уставности стекли свој особени и вишезначни израз. Од ослободилачких ратова 1875/76. и међународних третмана 1878. године Црна Гора развија унутрашње уређење саобразно новим условима те постаје друштвено, привредно и политички импулсивнији организам - све ближи артикулацијама другдје већ увелико познатих грађанских мјерила и норми, а сходно томе, даљи од патријархалности и беспоговорног односа према владалачком апсолутизму. Међународно правно признање независност 1878. године, праћено њеним територијалним проширењем, уједно привредним успињањем и друштвеним раслојавањем, дјеловало је противпатријархално, што је руинирало представе о владалачком апсолутизму и наводило на проуоставане процесе. Почетком XX вијека све те промјене су постале распознатљиве и снажније, а на друштвеном плану тражиле су расплет у облику устава - као одраза и јемства новог односа друштвених снага.

Црна Гора у вријеме доношења Устава није била политички и духовно припремљена за онакав политички живот какав су подразумијевала ондашња врхунска достигнућа и захтјеви развоја демократије тада најразвијенијих европских држава. Савременик и добар познавалац ондашњих прилика у Црној Гори, војвода Симо Поповић, у сво-

---

* Аутор је ванредни професор на Правном факултету у Подгорици.

која се јављала са политичким захтјевима, дијела интелигенције као и појединих главара који су тежили ширењу свог локалног утицаја и моћи. Преносећи политичке борбе у парламент, ситуација у земљи постаје динамичнија и директно доводи до формирања политичких странака. Био је то јасан наговјештај да вријеме озбиљних политичких борби тек предстоји.

Наиме, одмах по формирању Скупштине једна група, идејно сродних, народних посланика оснива Клуб народних посланика. Чак и тада, док још није било говора о програму и статуту, књаз Никола је са неповјерењем гледао на овај Клуб. У току своје дуге владавине књаз је навикао да сва питања државне управе рјешава по свом личном нахођењу, па је тешко прихватио нови поредак са Скупштином која има своју вољу, често супротну од његове.⁵ О овоме незадовољству књаза ситуацијом насталом по доношењу *Устави* Сима Поповић у својим *Мемоарима* - наводећи књажеве ријечи упућене њему - пише "Мишљах Црногорци ће слушати, као што су ме вазда слушали, мене и моје старе и да ће у Скупштини сложено и договорно са новијем министрима радити. И бише они сиромаси, но ти се истаче неколико "палилулаца"⁶ па им заврћеше капицама, и напунише им главе, како у сваку скупштину у свијету морају бити партије и која је партија у већини, мора њезина влада бити. И саставише одмах народну партију, колико да они други посланици нијесу народни, затражише парламентарну владу да њихова странка узме власт у руке. Одмах сам видио рђав биљег..."

Клуб је почео јавно да декларише своје ставове у односу на постојећи књажев политички режим и политички поредак утврђен *Уставом*. Он је јавно изражавао опозиционе ставове према режиму и књазу, подвргавајући оштрој критици чак и неке основне елементе његовог режима. Временом, политички програм ове групе постаје све одређенији. Већ 1907. године ова политичка група се конституисала у политичку партију под називом Клуб народне странке или како их је народ краће назвао - клубаша. То је био један од најважнијих момена-

---

⁵ Неповјерење и страх књаза Николе у односу на рад народне странке расло је с даљим развојем скупштинског рада у којем се све више користи подношење разних интерпелација, постављење посланичких питања и предлога, а нарочито вођење дискусије о укупној унутрашњој и спољној политици.

⁶ *Палилуцима* је књаз Никола саркастично назвао оне политичке противнике који су се школовали у Београду.

та из рада Народне скупштине којим је омогућено да политичари из покрета опозиције пређу на организовану страначку борбу.

Друга политичка странка формирана је годину дана касније на иницијативу књаза Николе и његове владе. Ова друга политичка странка састављена од књажевих присталица звала се Права народна странка, у народу позната као-праваши.⁷

Разлика у идејној суштини између ових странака није било. Основне разлике између њих биле су у њиховом односу према књазу. Права народна странка (праваши) је била ближа књазу, док је Народна странка (клубаши) пледирала на своју блискост народу.

Интересантно је да је социјални састав тих политичких група био разнородан и ни за једну од њих се не може рећи да је била политичка група одређеног друштвеног слоја. Праваши су представљали најконзервативнији дио црногорског друштва, састављен углавном од повлашћених привредника, високих државних и војних функционера у земљи, а печат им је дала дворска камарила. Као дворска странка, праваши изражавају интересе режима у борби против клубаша и представљају књажев чврст ослонац.

Клубаши су били представници прогресивног дијела сељачких бирача, грађанских и интелектуалних кругова који су се борили за шире демократске реформе у црногорском друштву. Странка је имала свој лист - *Народна мисао*, која је излазила у Никшићу.⁸

Клубаши су тежили подјели власти између народа и књаза, увођењу пуне законитости у земљи и контролу над државним финансијама. Уз то, неки од клубаша отворено су нападали књаза залажући се за одлучнију националну политику и уску сарадњу са Србијом. Предложили су чак да се Скупштина званично зове *Српска народна скупштина*.

⁷ Права народна странка, у ствари, никада није оформљена, никад није објавила свој програм, нити оформила своју организацију (Никола Шкерковић, нав. дјело, стр. 165).

⁸ Присталице Народне странке, окупљене око овог недјељног листа са приличним тиражом, објашњавали су своја либерална схватања као израз и посљедицу борбе за опстанак "свјетлуцајуће искре у мраку". Они саопштавају Црној Гори до тада необјављена начелна гледишта о политици, раду уопште, условима развитка, правима људи, односима у друштву, о потребама еманципације на свим пољима друштвеног живота. Својим програмом указује на задатак да у најширим слојевима народа треба да "задоминира уставна свијест" којом се мора онемогућити свака повреда права и достојанства људи (Ђорђе Пејовић, *Друшћивено-филозофски њоїледи у Црној Гори од њочейка XIX до средине XX вијека*, Титоград 1980. г., стр. 144.)

шина Црне Горе.⁹ То је књаз искористио да клубаше оптужи да су у служби званичне Србије, а Србију да је режисер немира у Црној Гори.

Клубаше су прогањали књаз и његови сљедбеници, али, супротно жељама књажевог режима, прогони клубаша су заоштравали политичке односе у земљи што је утицало да народни покрет врши жестоке нападе на књаз Николу. Притисак клубаша и утицај опозиционих снага били су толико јаки да је књаз био принуђен на уступке, па је једно вријеме радила влада образована од клубаша. Наиме, када је влада књажевог избора - Мијушковићева влада¹⁰ дала оставку, књаз је Скупштини препустио да да кабинет. Предсједништво је узео Марко Радуловић, судија Великог суда, народни посланик и члан Народног клуба. О овом избору Симо Поповић у *Мемоарима* наводи књажев комантар: "Добро ја вама нећу дати нове министре, но ми их дајте ви, које ми предложите, примам. Већ знаш ко је доша у нову владу, све дјеца, невјешта пословима, једва би могла извршити што им се нареди, а не да они управљају земљом. Нешћаш им се за живу главу ниће припријечити, но им све пофермај, само да им не дам ниће разлога и повода за који би се ухватили и послије када ударе у бијег, рекли да ја хоћу мимо Устава и да због тога дају оставку, а знава сам да ће до тога доћи". И заиста, до тога је брзо дошло.

Омаловажавана од стране књаза, Радуловићева влада подноси оставку. Мандат за састав нове владе повјерен је Андрији Радуловићу, бившем министру финансија у влади, а сада такође члану Народне странке. Народна странка све више осваја масе. Упоредо са тим књаз Никола осјећа да му све више клизи власт, па појачава борбу против Народне странке. Њено дјеловање доживљава као непријатељски поступак усмјерен на њега лично, као и на његову династију. Почиње се плански спремати за обрачун, не бирајући средства, да разбије политички и морални углед Народне странке. Најприје је повео борбу у Народној скупштини преко својих присталица и оних посланика у Клубу који су увијек били спремни да промијене мишљење кад то за-

---

⁹ Никола Шкерковић, навед. дјело, стр. 163; Јагош Јовановић, *Историја Црне Горе*, Цетиње - Подгорица, 1995., стр. 346.

¹⁰ Мијушковићева влада, која је названа "прва уставна влада", иако је радо истицала своју уставност, још од почетка је била под снажним књажевим утицајем. Али она је ипак приступила доношењу низа закона, и то: *Закон о шћамји*, *Кривични законик*, *Закон о избору народних посланик*, *Закон о Државном савјету*, *Закон о министарској одговорности*. Поред тога, били су припремљени још неки законски пројекти (Никола Шкерковић, нав. дјело, стр. 93).

жели њихов господар. Тако је књажева пропаганда успјела да утиче на велики број посланика да напусте Клуб.¹¹ Књаз успијева да паралише рад Скупштине. У таквим условима влада А. Радуловића подноси оставку. Задовољан том одлуком, мандат за састав нове владе повјерава свом присталици и послушнику др Лазару Томановићу, бившем уреднику "*Глас Црногорца*" и судији Великог суда. Распушта се Народна скупштина¹² што још више заоштрава ситуацију између књаза и његових присталица и присталица Народне странке. Књаз са својим присталицама наставља интензивну и бескрупулозну борбу против клубаша. Тако је уочи избора 1907. г. поручио: "Који Клубаш буде изабран, ја ћу га унијет у Скупштину"¹³ У то вријеме угушен је опозициони лист Народне странке "*Народна мисао*" и срушена штампарија у Никшићу. У свим крајевима Црне Горе бјеснио је терор против припадника Народне странке. Врши се оптуживање, пензионисање и премјештај државних службеника. Повећава се број политичких емиграната. Суочени с таквим приликама у земљи, прваци Народне странке одлучују да на изборима од 1907. године не учествују.¹⁴

Међутим, без обзира на тешкоће и препреке које је постављао режим, напредни покрет се неодољиво пробијао кроз тешку, упорну и крвљу плаћену борбу. Није га било могуће растурити без потреса и крвавих догађаја чији наговјештај постаје очигледан.

¹¹ Новица Ракочевић; *Први црногорски Усџав*, Историјски записи, Титоград, књ. XXIX-XXX (1982-83), стр. 443; Никола Шкерковић; навед. дјело, стр. 162; Спасоје Пилетић у својим мемоарима тврди да је књаз Никола и њега покушавао да врбује и наставља: "Тада ми је сасвим једно било куд је Књаз смјерао. Он је био уложио све силе да народном Клубу као скупштинској већини, поткопа темељ, пошто је осјетио да му је престиж поколебан. Како и није? Књаз навикао да народ к њему долази и код њега тражи уточиште за све његове жеље и потребе, наједном је увидио, да се тај народ окренуо Народној скупштини, односно већини и влади која представља ту већину, па се осјетио напуштен и усамљен. Он у чијој је руци била сконцентрисана сва сила и моћ државна, наједном види, да му је све из руке испало".

¹² Томановићева влада мотивише распуштање Скупштине на сљедећи начин: "Скупштина је распуштена због непознавања духа и правог смисла уставности, због диоба посланика на таборе (странке), због пропале наде на споразум та два табора и због изјаве неповјерења неких посланика од стране бирача". (*Глас Црногорца* од 26 јуна 1907)

¹³ Лука Вукчевић, *Никољдански усџав 1905. и њочеци усџавној живоји у Црној Гори*, Подгорица 1996. стр. 172.

¹⁴ Никола Шкерковић, навед. дјело; стр. 227 (Истина, било је супротних мишљења да треба наставити борбу и изаћи на изборе).

Почеци уставног живота у Црној Гори будно су праћени на страни. Са особитим интересовањем они су праћени у Србији, како од стране званичних кругова тако и од црногорске омладине која се школовала у Београду. Овај омладински покрет, иначе близак народној странци, ушао је у отворену политичку борбу са режимом. Већ априла 1906. године студентска омладина је објавила прокламацију која носи назив "*Ријеч црногорске универзитетске омладине о ћирилицама у Црној Гори*". У овој прокламацији омладина је такорећи "из свих оружја" напала Устав, са свих страна и у сваком његовом дијелу. Подвргнуто је претјераној и недовољно заснованој критици, односно оптужби, стање формирано у Црној Гори за посљедних 30 година.

Није поштеђен ни тако дуго уздизани књаз Никола, свемогући неограничени господар под чијом је влашћу "процвјетала неморална раскош, подмићивање, паралисање народне воље, мане и пороци" Ријеч ... "оштрим тоном констатује да је плод такве владавине "општи застој и пустош, те да би сакрила сва тридесетогодишња недјела, дошла је превара са Уставом."¹⁵

Била је то заиста претјерана критика без озбиљних аргумената, односно реалних процјена једног од великих раскршћа црногорског друштва и државе. Оваква неограничена осуда коју је изрекла црногорска универзитетска омладина у Београду озлоједила је књаза Никола и запрепастила званично Цетиње. Осјетивши се погођеним, црногорски владајући кругови, не размишљајући много, изабрали су најгори пут. Наиме, одлучили су да потписнике "*Ријечи*" изведу на оптуженичку клупу за увреду и клевету владара и владе. То је проширило публицитет омладинског наступа и подстакло широку дискусију у јавности. Додуше, јавност је првобитно била уздржана, сматрајући да је "*Ријеч...*" и сувише оштра за реалне посматраче и оцјењиваче прилика у Црној Гори. Послије одлуке црногорске владе да потписнике "*Ријечи...*" изведе пред суд, штампа је здушно стала уз оптужене.¹⁶ У таквој ситуацији књаз се нашао у опасности да против себе изазове народ у Црној Гори и јавно мњење изван Црне Горе.¹⁷ Стога је наложио да се оптужени студенти ослободе.

¹⁵ Никола Шкерковић, нав. дјело; стр. 104

¹⁶ Новица Ракочевић, *Политички односи Црне Горе и Србије 1903-1918*, Цетиње 1981, стр. 44; "Народ", Мостар, бр. 114. од 18. 10. 1906. г, "Народна мисао", Никшић, 15. 10. 1906; "Уставност", бр. 43, 5. 11. 1906. г.

¹⁷ Напредни лист "Народна мисао" је објавио писмо подршке која су београдским студентима слали црногорски студенти из других центара (15. 10. 1906.)

Читав овај процес и ослобођење оптужених од одговорности био је велики политички пораз књаза Николе и, вјероватно, фаталан потез за његов углед. Наиме, јавно мњење је узело судску одлуку више као побједу омладине над режимом, него као акт књажеве увиђавности. И поред велике политичке мудрости књаз Никола ово никада није успио да опрости младој интелигенцији, зато ће се читав његов даљи однос према овој струји одвијати кроз афере, прогоне, сумњицења и подметања.¹⁸

Књазу је било јасно да процес против омладине није завршен само изрицањем пресуде. Народ се почео будити из дубоког сна политичке учмалости. Наравно, то буђење није само последица процеса "Ријечи...", већ и многих других радњи и догађања у Црној Гори и ван ње. Тако ће наступи омладине, и у оквиру других важних збивања у политичком животу Црне Горе, означити почетак једног од најдраматичнијих периода политичке и друштвене историје Црне Горе.

И неки страни представници који су тих година боравили на Цетињу били су пуни негативних оцјена и оштрих критика на рачун првих година уставног живота у Црној Гори. Француски отправник послова Деларош Верне (Dellarose Verne), пар година по доношењу Устава каже да је "црногорска Скупштина обична апстракција, немоћна јер Књаз има право вета и сазива је кад хоће и како хоће."¹⁹ И његов предходник Анри Кабон (Henri Combon) врло негативно оцјењује рад Скупштине, тврдећи да она "уопште не утиче на политику земље, па да због тога и њен рад нема неког интереса за страног посматрача."²⁰ Била је то, заиста, негативна оцјена уставног живота у Црној Гори.

Из изложеног видимо да је у политички живот црногорске државе на освит XX вијека први пут уведен какав-такав парламентарни живот. Црногорски држављани добили су право да преко свог представника утичу на ток и развитак друштвених послова. Скупштина се појавила као инструмент за исказивање и политичко груписање грађанско-демократских елемената и политичких снага и утицање на правно уобличавање државних и друштвених интереса. То је омогућило политичко исказивање широких размијера, отворило уставне, политичке и парламентарне борбе које су дубоко уздрмале Црну Гору и осавремењивале њен државни лика.

¹⁸ Један дио те омладине био је тешко оптужен, а касније и осуђен у Бомбашкој афери односно Колашинском процесу.

¹⁹ АМАЕ, М, РI, fol 256. Цетиње, 20. 01. 1914

²⁰ АМАЕ, М, РI, fol 256. Цетиње. 8.12. 1912.

Од самог почетка уставног живота у Црној Гори долази до нарастања снага настројених демократским начелима. Поред оних који су постали демократе стицајем околности, обично зато што им је истргнута из руку власт и сила, постојали су и они прави демократи, претежно из млађих нараштаја, којима је превасходно било стало до унапређења општег добра и демократије, за шта су се на бројне начине борили. Из њихових редова ће се регрутовати посебан сој опозиционара спремних чак и на терористичке акције и организоване завјере против књаза Николе, опредјељујући се за начин борбе који противслове природи и пракси демократских надметања. Тако су, као посљедица политичких борби, биле познате оптужбе праваша да су клубашки агенти Београда, да спремају завјеру против Црне Горе и Књаза, да припремају његово обарање са власти и чак његово убиство. У вези са таквим оптужбама настале су двије крупне афере у Црној Гори: једна 1908. године под називом "Бомбашка афера", а друга годину дана касније под називом "Колашински процес". Тим поводом је велики број људи осуђен на смрт или ухапшен, што је оставило тежак утисак у народу.

Започета политичка борба, у којој је проливена крв, створила је непремостив јаз између народа и књаза. Режимски притисак је изазвао револт слободоумних људи у Црној Гори, огорчење југословенског јавног мњења²¹ и у вези с тим оштру осуду за политичка прогонства и злочине у земљи.

Догађаји који ће услиједити, анексија Босне и Херцеговине 1908. године, крунисање књаза Николе за црногорског краља 1910. године, балкански ратови 1912-1913 и припреме за Свјетски рат, готово су потпуно потиснули у страну политичке размирице и борбе између наведених политичких субјеката тако да су се сви нашли у истој позицији, на истом задатку, под истом заставом, за одбрану домовине.

---

²¹ "Покрет" бр. 228, 1907 г., "Србобран", бр. 207., 1907. г.

Ljiljana Jokić

The beginnings of constitutional life in Montenegro

Summary

For development of constitutional life in Montenegro, two events had essential importance:

1. creation of the first political parties
2. creation of the youth political movement

The Constitution evoked people's political awareness. Very soon after its adoption at the Assembly, a group of people's representatives with same ideas have formed a Club of people's representatives that publicly declared its opposition to the system established by the Constitution. After some time, this Club grew into the first political party. That was one of the most important moments in the work of people's Assembly, because that enabled oppositional politicians to fight for their ideas in an organized manner.

The beginnings of constitutional life in Montenegro were followed with great interest by Montenegrin youth who were studding in Belgrade. They formed a movement that fought against the regime. The reaction of the youth was exaggerated, since they didn't have serious arguments for such fight against regime. In other words, they misjudged on of the biggest crossroads of Montenegrin state and society.